

*Маріуц Глона Олександрівна
канд.пед.наук, ст. наук. співроб.
відділу порівняльної педагогіки
Інституту педагогіки НАПН України*

ВТІЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ: ДОСВІД ІСПАНІЇ

У статті представлено досвід втілення принципу гуманізації у систему освіти дорослих на прикладі громадської школи Барселони (Іспанії) «La Verneda» актуальність котрих у вітчизняному освітньому полі представлена у гуманістичній тенденції нового Закону України «Про освіту» від 2017 р. Безпосередньо представлені підходи до організації навчально-виховного процесу, образ педагога-гуманіста у цьому процесі на основі поглядів видатного бразильського мислителя, педагога та психолога Пауло Фрейре (Paulo Freire).

The article presents implementation experience of the principle of humanization in the adult education system using the example of “La Verneda” – a public school in Barcelona (Spain). The relevance of humanization in the national educational field is presented in the humanistic tendencies of the new Law of Ukraine “On Education” from 2017. The approaches to the organization of the educational process and role of humanistic teacher in this process grounded on the basis of the views of prominent Brazilian teacher and psychologist Paulo Freire.

Питання гуманізації освіти набуває нового звучання серед науковців країн Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки. Все більшої актуальності воно набуває закріпивши свої позиції в українському «Законі про освіту» від 05.09.2017 р. З перших рядків цього закону відстежуємо його **гуманістичну** та проєвропейську спрямованість в подальшому навчанні та вихованні Української молоді: *«Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору»* [3].

Зокрема у статті 6 вказані засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності, де йдеться про *людиноцентризм*; забезпечення *рівного доступу* до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками, у тому числі за ознакою інвалідності; розвиток *інклюзивного*

освітнього середовища, у тому числі у закладах освіти, найбільш доступних і наближених до місця проживання осіб з особливими освітніми потребами; науковий характер освіти; прозорість і публічність прийняття та виконання управлінських рішень; відповідальність і підзвітність органів управління освітою та закладів освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності перед суспільством; нерозривний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, національними традиціями; свобода у виборі видів, форм і темпу здобуття освіти, освітньої програми, закладу освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності; академічна добросовісність; академічна свобода; фінансова, академічна, кадрова та організаційна *автономія* закладів освіти у межах, визначених законом; гуманізм; демократизм», що свідчить про остаточне затвердження курсу гуманізації вітчизняної освітньої політики. Така стратегія засвідчує наміри держави до повноцінного єднання з європейським освітнім простором та визнання європейських цінностей.

Про зобов'язання науково-педагогічних працівників з метою сприяння гуманізації освіти йде мова у *статті 54* Закону України «Про освіту»: сприяти розвитку здібностей здобувачів освіти, формуванню навичок здорового способу життя, дбати про їхнє фізичне і психічне здоров'я; дотримуватися *педагогічної етики; поважати гідність, права, свободи і законні інтереси всіх учасників освітнього процесу*; настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбства».

«Виховувати повагу до державної мови та державних символів України, національних, історичних, культурних цінностей України, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання України та навколишнього природного середовища» та разом з тим «формуванню у здобувачів освіти прагнення до взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами; захищати здобувачів освіти під час освітнього процесу від будь-яких форм фізичного та психічного насильства, приниження честі та гідності, дискримінації за будь-якою ознакою» [3].

Не минула хвиля гуманізації і батьків здобувачів освіти, а саме у *статті 55* йде мова про їх зобов'язання «... настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбства» [3].

Сучасне наукове осмислення суті проблеми гуманізації в освіті й умов її практичної реалізації представлено у працях Г. Балла, І. Беха, М. Берулави, О. Глузмана, С. Гончаренка, М. Добрускіна, О. Заболотської, І. Зязюна, В. Кременя, Н. Кузьміної, Ю. Мальованого, О. Романовського, О. Пехоти, О. Савченко, В. Серикова, В. Сластьоніна, О. Сухомлинської, Є. Шиянова, В. Ягупова, І. Якиманської та ін. Усі вчені одностайні в тому, що практична реалізація ідей гуманізму в педагогічному процесі і є гуманізацією освіти.

Проблемі гуманізації присвячені дослідження таких відомих зарубіжних вчених: проблемами людино-центрованого навчання займалися американські дослідники Д. Аспі (D. Aspy), Г. Ліон (H. C. Lyon), Ф. Робак (F. Roebuck); значних здобутків у застосуванні результатів своїх психолого-гуманістичних досліджень в особистісно орієнтованому навчанні досягли К. Роджерс (C. Rogers), А. Маслоу (A. Maslow); групо-орієнтований освітній підхід у гуманістичному навчанні вивчали С. Патерсон (C. H. Patterson), І. Сімпсон (E. L. Simpson), М. Грей (M. Gray); на всебічному розвитку та самоактуалізації особистості як основному принципі гуманістичного навчання наголошували Е. Джонсон (A. P. Johnson) і Дж. Шаффер (J. Shaffer); упровадженням гуманітарних наук та мистецтва в шкільні навчальні програми займався Е. Ейснер (E. Eisner) та ін.

Водночас, гуманістичні постулати нового Закону «Про освіту» обумовлюють необхідність дослідження теорії і практики гуманістичної побудови освіти в зарубіжжі, де, передусім в країнах Європи, накопичено цінний досвід реалізації гуманістичних ідей. На нашу думку заслуговує на увагу досвід організації освітнього процесу в одній зі шкіл Барселони (Іспанія), що стала яскравим виявом гуманізації навчального процесу.

Після повалення диктаторського режиму Франсіско Франко в Барселоні наприкінці 1970-х рр. з появою демократії звільнився будинок, який раніше слугував диктаторською адміністрацією Франко. У 1978 р. тут було створено культурний центр з усіма необхідними для громадськості на той час послугами: центром по догляду за дітьми, школою для дорослих, молодіжним клубом і т. п. Це вимагало від різних державних адміністрацій взяти на себе частину відповідальності за фінансування. Такий заклад вказував на велике досягнення громадськості – культурного проекту. Цей центр об'єднує більшу частину культурного життя спільноти і саме тому тут знаходиться школа для дорослих.

Наприкінці 1970-х рр. зміни в «Ла Вернеда» (La Verneda) були частиною трансформації, яка відбувалася в системі освіти дорослих по всій Іспанії. У той час навчання дорослих відповідало моделі компенсаційної освіти, призначеної для тих, хто не зміг відвідувати школу раніше у своєму житті. Викладачі та учасники «Ла Вернеди» оскаржували припущення, що лише дитинство і юність – це відповідні періоди життя для навчання. Посилаючись на дослідження в галузі психології і педагогіки, орієнтовані на дорослих учнів, вони довели, що люди різного віку можуть вчитися і стверджувати, що освіта є основним правом протягом усього життя.

На нашу думку успіх школи залежав від вдалої організації сприятливої атмосфери, що забезпечило створення безлічі можливостей для навчання та розвитку. Наприклад, двері школи «Ла Вернеда» відчиняються о 9:00 і зачиняються о 22:00, що відкриває можливості для широкої участі громадськості. Школа пропонує широкий спектр заходів, що відповідають запитам членів громадськості, які беруть участь в навчанні у цій школі, які мають різноманітні інтереси, досвід і культурне походження. Курси і заходи, що доступні для учнів, включають базову грамотність, атестаційні курси

(еквівалентні рівню середньої школи), літературні читання, інформатику, живопис, кераміку, здоров'я, соціологію, психологію, іспанську мову як другу мову та англійську мову як іноземну. Учасники також відвідують семінари, такі як «Куди прямує наука?» «Мистецтво і суспільство», «Світ рослин», «Екологія», «Євро» чи «Що відбувається в світі?». Такий різноманітний вибір допомагає учням школи відкривати або створити те, що їм потрібно і що їх цікавить [2].

Діяльність, яка викликає найбільший інтерес та приваблює до участі найбільшу кількість людей – пов'язана з читанням. Література відкрила раніше неймовірні шляхи для дій, створила нові відносини і сприяла обміну цінностями та почуттями. Наприклад, жіноча асоціація «Неуга» щороку в березні проводить літературний конкурс приурочений до Міжнародного жіночого дня. Конкурс відкритий для всіх охочих. Асоціація отримує численні розповіді і вірші про жінок, багато з яких мають виняткову якість. В одному з виступів прекрасно підкреслювався особистий досвід жінки, що відноситься до всіх галузей жіночого життя. Вірш присвячений життю жінки – як бути матір'ю, дружиною і працювати в екстремальних умовах. У ньому також йшла мова про інших жінок, які завдяки дуже важкій роботі тепер також контролювали своє життя. Автор висловлював хвилювання, яке вона відчуває, коли розуміє, як очікування жінок були настільки різко трансформовані в останні роки. Текст був підписаний псевдонімом і епіграфом, в якому говорилося: «86 років і 200 днів», що говорить про необмежений віковий діапазон учасників навчального процесу у цій школі [2].

На гуманістичні традиції вказує і той факт, що шкільне співтовариство приділяє велику увагу літературі, діалогу та життєвим історіям. Кілька років тому група людей з бібліотеки, школи, громадського центру та інших людей з округу, створила проект «Vuit menys Set: Un Escriptor, Un Mon» з метою популяризації читання у своєму окрузі. Протягом чотирьох років щомісяця запрошувався письменник, який виступав у громадському центрі. Подія збирала від двохсот до чотирьохсот чоловік, котрі очікували на таких відомих доповідачів, як наприклад Хосе Луїс Л. Арангурен (Jose Luis L. Aranguren) – один з найвідоміших іспанських філософів нашого століття. У подіях Vuit menys Set не обговорюється література з позиції «експертів». Натомість люди пропонують свої враження про авторську роботу або коментують те, що дійсно цікавить їх з читання, а не ті питання, які «правильно» задавати, наприклад, вплив читання на наше повсякденне життя або відповідальність письменників за суспільство. У певному сенсі Vuit menys Set – це простір, в якому освіта і навчання відбуваються таким же чином, як і люди з «Ла Вернеда» взаємодіють в своїй спільноті. Прогресивного результату вдалося досягти завдяки тому, що люди зі школи «Ла Вернеда» брали участь у створенні усіх подій. Ніхто не мав упередженого плану того, що повинно було статися; це була творча діяльність в якій всі брали участь.

Різні види знань можуть розглядатися рівною мірою цінними в процесі навчання впродовж усього життя. Взаємодія з іншими людьми на рівних підставах – це спосіб вчитися у тих, з ким ми відкрито обговорюємо і поділяємо наші сумніви і наш досвід. У «Ла Вернеда» ми дізналися, що ключем до навчання є *егалітарний діалог*. Егалітарний діалог може виникнути, якщо у вчителів немає упередженої стратегії, яку вони хочуть нав'язати учням, і якщо учасники навчального процесу завжди знають, що відбувається в класах, чому все робиться певним чином і які цілі безпосередньо кожного педагогічного втручання. Крім того, учасники повинні мати можливість змінювати, відстоювати або обговорювати все, що відбувається в школі. Це створює певне середовище співпраці, що змушує знання розмножуватися, тому що вони змішуються зі знаннями інших людей; цей обмін дозволяє людям шукати інших людей для кращих дискусій і рішень проблем, з якими вони можуть зіткнутися. Сьогодні такий діалог створює комфортну атмосферу близькості та приналежності до школи [2].

Люди мають рівний потенціал, коли їм надають однакові можливості. Коли людина допускає, що їхня думка чи ідея буде захищатися або піддаватися критиці тільки у відкритій дискусії і що всі аргументи будуть заслуховуватися однаково, вони можуть дозволити потік своєї творчості і не боятися вносити свої думки.

Приділяючи більше уваги власним інтересам учасників, можна підвищити їх мотивацію до навчання і підвищувати свої знання. Крім того, коли їх внесок пов'язаний з їх власним життєвим досвідом, вони наближаються до дійсності чужих життів і віддаляються від стереотипів.

Типові приклади таких діалогів відбуваються на літературних зборах. Ця діяльність була створена вісімнадцять років тому учасниками базового і нульового рівня грамотності читачів, котрі вирішили читати класику таких авторів, як Федеріко Гарсія Лорка, Антоніо Мачадо, Джеймс Джойс, Франц Кафка та ін. У 1998 р. учасники літературних зборів знайшли спосіб об'єднати двох авторів, яких вони знали і якими захоплювались найбільше – поета Федеріко Гарсія Лорки і педагога *Пауло Фрейре*. Вони вирішили присвятити рік тому, щоб згадати цих двох людей, які боролися за рівність. «Читаючи роботу цих інтелектуалів, учасники групи говорила про літературу, ідеї, суспільство і фламенко. Одним з учасників був молодий музикант, і іноді вони слухали його музику і допускали політ власної творчості. Вони використовували цю творчість, щоб зібрати презентацію для заходів *Freire Year* в університеті. Ці люди, які не вміли читати коли прийшли до школи, але у яких була поезія в житті, зібрали аудиторію з п'яти ста чоловік своїми емоціями. Серед них були студенти, викладачі, представники університету, колеги з «Ла Вернеди» й інші, що зруйнувало стіну між академічними і громадськими культурами об'єднавши їх творчістю Г. Лорки та П. Фрейре [2].

На літературних зустрічах мрії людей про читання літератури стають реальністю через егалітарний діалог. У таких зборах їх думки оцінюються без будь-якої стигми, незалежно від їх статусу або освіти, і вони можуть вільно

говорити мовою, якою їм вільно виражати себе. Вся група обирає класичні книги, які вони читають. Прочитавши книгу вдома, учасники зустрічаються і обговорюють, що справило на них враження. Проект заснований на груповій солідарності: всі учасники повинні бути готові поділитися своїми почуттями і реакціями з рештою групи. Після того, як всі ідеї виражені, учасники обговорюють і приходять до колективної інтерпретації читання, а не «правильної» інтерпретації, що надається учителем. Саме таким чином стає можливим діалогічне навчання, навчання, що виникає з *егалітарного діалогу*.

Згадуючи ім'я Пауло Фрейре у контексті іспанської школи не можемо не зупинитися детальніше на особистості цього всесвітньо відомого бразильського педагога-гуманіста, до чийх напрацювань та досягнень звертаються освітян ЄС та США у прагненні олюднити, гуманізувати навчальний процес.

Ідеї та різноманітні методики, розроблені видатним бразильським мислителем і психологом Пауло Фрейре (Paulo Freire), лягли в основу так званої критичної педагогіки [1]. Фрейре вважав, що головною метою освіти є *гуманізація світу*, тобто наділення учнів навичками і засобами, необхідними для того, щоб постійно відтворювати світ, в якому все менше гноблення і все більше людської свободи і рівності.

При передачі навчального матеріалу в досягненні його успішного розуміння мислитель надавав великого значення манері педагогів і особливості *діалогу*, який вони ведуть з аудиторією. Фрейре і його сподвижники налаштовують на прояв беззастережної поваги до всіх студентів і у всіх однаково бачать особистість. Вони серйозно, глибоко, щиро ставляться до сильних сторін і слабкостей своїх учнів. Перш ніж приступити до викладання, критичний педагог повинен провести дослідження культурного, вербального та соціального світу учнів. На підготовчій і ранній стадіях навчального процесу «проблематизується» найважливіші дилеми, з якими стикається сьогодні людство, обговорення ведеться зрозумілою мовою, безпосередньо пов'язаною з поточним життям учнів, їх минулим досвідом. Протягом навчального процесу учні міняються місцями з викладачами і викладають свої власні погляди на обговорювану проблему. Вислуховуючи учнів, викладачі в свою чергу навчаються у них і можуть ввести корективи в свої сформовані соціальні, практичні і теоретичні уявлення про різні предмети та явища [4].

Фрейре пред'являв до педагогів дві основні вимоги: по-перше, щоб вони домагалися поваги учнів своїми знанням та вмінням; по-друге, щоб викладачі активно використовували наявні у них вміння, вели неавторитарний діалог з учнями, завойовуючи неформальний авторитет. І це, найбільш важлива якість педагогіки Фрейре – саме по собі толерантне навчання терпимості на основі технології взаємотолерантності.

Немає сумнівів, що якщо ми проявимо щирю людську і викладацьку повагу до тих, кого навчаємо, і будемо бачити в кожному з них особистість; якщо ми чесно визнаємо, що нам також є чому повчитися у наших учнів; якщо ми озброїмося критичною педагогікою, заснованою на діалозі, що

постійно демократично розвивається між нами і нашими студентами, зосередженому на постійному розширенні завдання гуманізації світи, то і у нас і у них буде більше шансів стати толерантними людьми, котрі оволоділи секретом, як «перетерпіти» розбіжності в процесі їх обговорення та подолання [4].

Вищою метою освіти, перш за все, вищої, згідно з концепцією П. Фрейре, є розвиток вільної, непригніченої, неприниженої і незамкненої особистості, що можливо, головним чином, за рахунок встановлення рівноправних відносин викладача і студента як партнерів у взаємному діалозі.

Відповідно до поставленої мети, П. Фрейре виділяє такі принципи діалогічної педагогіки, як *антропологічний*, принцип *тематизації* і принцип *проблематизації*. Суть *антропологічного* принципу полягає в рівноправній взаємодії суб'єктів навчального процесу і взаємне навчання, коли не тільки викладач, але і студент має певний запас знань і ділиться ними з протилежною стороною. Принцип *тематизації* полягає в підборі тем і ключових слів для навчального процесу, які відповідають критеріям: вони повинні, «по-перше, виходити з соціального контексту учня; по-друге, гранично широко охоплювати соціальні, культурні, політичні та інші аспекти реальності, в яку він включений»[5]. Принцип *проблематизації* означає підведення учня до усвідомлення недостатності своїх знань, спонукання шукати відповіді на поставлені питання і заповнювати прогалини в навчанні.

Однак, на думку П. Фрейре, для ефективної реалізації зазначених принципів повинні відбутися зміни не тільки в сфері педагогіки, а й у суспільному житті в цілому [6]. У суспільстві має сформуватися ставлення до кожної особистості як до носія індивідуальної цінності і як до вільного суб'єкту власної долі.

Можемо зробити висновок, що тенденція гуманізації вітчизняної освіти проходить червоною ниткою через новий, затверджений Закон «Про освіту» 2017 р., що є вельми актуальним у прагненні України до інтеграції у світовий та європейський освітній простір. Адже питання гуманізації освіти набуває нового звучання серед освітян Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки. З досвіду Іспанії спостерігаємо зорієнтованість громадської школи на формування світогляду своїх учнів на основі поінформованості у напрямі розвитку науки, мистецтва і суспільства, основ екології та охорони навколишнього середовища, тлумачення історичних та політичних подій у світі. Значна увага приділяється вивченню літератури та філософії, що виноситься у позашкільну діяльність. Підтримуються ініціативи творчої самодіяльності учасників громадської школи, що значно впливає на їх розвиток та світогляд. Обґрунтовується і позиція викладача такого закладу, як наставника, друга, котрий виявивши повагу до учнів, педагогічний такт, повинен створити сприятливу для навчання атмосферу; завоювати авторитет учнів гуманним ставленням та виявом ерудованості, обізнаності. Таким чином у школі «Ла Вернеда» досягли особливої атмосфери, котра дозволила їй учасникам мріяти.

Список використаних джерел:

1. International Project for Critical Pedagogy [Web resource]. – Access mode : <http://www.freireproject.com>
2. Montse Sanchez Aroca “La Verneda-Sant Marti: A School Where People Dare to Dream” // Humanizing Education: Critical Alternatives to Reforme. Published by Harvard Educational Review, an imprint of the Harvard Education Publishing Group, 2010 by the President and Fellows of Harvard College p. 131
3. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII, Режим Доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. Кунгурова О. Г. Педагогика Пауло Фрейре и ее возможности на вузовском этапе профессиональной подготовки / Кунгурова О. Г.// Материалы VII Международной научно-практической Интернет-конференции «Альянс Наук: Ученый – Ученому» (15-16 марта 2012 г.) Режим доступа: http://www.confcontact.com/2012_03_15/pe2_kungurova.php
5. Толмачева В. Н. Современная зарубежная педагогика: теории и направления / В. Н. Толмачева. – М., 2006.
6. Черникова В. Е. Феномен толерантности в современном образовании: основные принципы и подходы / В.Е. Черникова // Вестник Ставропольского государственного университета. – 2010. – № 69.